

Вихрен Бузов

ВТУ „Св. Кирил и Методий“, Бългaрия

ПРЕХОДЪТ КЪМ КАПИТАЛИЗЪМ КАТО ОЛИГАРХИЧЕН ПРЕВРАТ

Abstract

In this article - dedicated to the 200th anniversary of Karl Marx, I will justify the thesis that the transition from socialism to capitalism in the countries of Eastern Europe is not a denial, but a confirmation of the actual Marxist conception of the revolution: as a result of the action of objective historical laws. The transition can be seen as an “oligarchic” coup, carried out with the efforts of the elite of the richest and strongest Western countries, in order to remove their main rival and restoration of capitalism in these countries. In them, this social system has returned to its most primitive version of “peripheral” capitalism, which is typical of the Third World conquered countries.

Keywords: Marx, transition, Eastern Europe, revolution.

1. ПРОВАЛЪТ НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЯ ЕКСПЕРИМЕНТ

В тази статия, посветена на 200-годишнината на Карл Маркс, ще покажа, че преходът от социализъм към капитализъм в страните от Източна Европа представлява не опровержение, а потвърждение на действителното марксистко учение за революцията като плод на действието на обективни

исторически закономерности. Той може да се разглежда като „олигархичен“ преврат, осъществен с усилията на елита на най-богатите и силни западни страни с цел отстраняването на техния основен съперник и реставрацията на капитализма в тези страни. В тях този обществен строй се завърна в най-примитивния му вид на „периферен“ капитализъм (в смисъла на теорията на И. Уолърстейн), характерен на завоюваните страни от „Третия свят“.

Ще започна с думи от знаковата книга на Тери Игълтън „Защо Маркс беше прав“: „Комунистическият манифест“, който е публикуван преди 170 години е описан като „несъмнено единственият най-влиятелен текст, написан през 19ти век.“ (П. Осбърн) Много малко мислители, за разлика от държавници, учени, военни, религиозни фигури и други подобни хора са повлияли на действителната история толкова решително, колкото Маркс. Не съществуват картезиански правителства, платонистки партизански бойци или Хегелски синдикати. Дори и най-неумолимите критици на Маркс не отричат, че е променил нашето разбиране за човешка история. Споменатият антисоциалистически мислител Лудвиг фон Мизес счита, че социализмът „е най-мощното реформистко движение, което някога историята е познавала, и е първото идеологическо течение, което не е ограничено до част от човечество, но е подкрепено от хора от всички раси, народи, религии и цивилизации.“¹ 200 годишнината от рождението на Карл Маркс се отбеляза през 2018 г. в целия свят – на научни конференции, дискусии, излизат специализирани броеве на научни списания. Китайците подариха в родния му град Трир огромен паметник, на чието откриване дойдоха Жан Клод Юнкер и водещи германски политици.

Тази основателно висока оценка ни изправя пред въпроса – като оставим настрана значението на тези идеи за осмисляне борбата за социална справедливост, в какво можем да видим заблудите и грешките на марксизма и не е ли провалът на социалистическия експеримент в Източна Европа най-силното доказателство за тях?

1 Eagleton, T., 2011, Why Marx was Right, 2011, New Haven& London: Yale University Press, pp. x-xi.

В тази статия ще се опитам да аргументирам отрицателния отговор на този въпрос. Той може да бъде интерпретиран като потвърждение на класическия марксизъм. Липсата на исторически условия за отхвърляне на капитализма в мащабите поне на най-развитите страни, доведе до по-сетнешната загуба на икономическото съревнование с тях. Съгласен съм, че „Маркс... също би отхвърлил и „революцията“ през 1917-та година в Русия като *социалистическа* по характер, защото тя е далеч от представите му за революция, дошла в резултат на „пръсването на черупката“, т.е., на изчерпването на възможностите на капиталистическите производствени отношения да стимулират развитието на производителните сили“². И макар, че Попър определя Маркс като „лъже-пророк“ „на историческите насоки на историята“, чиито „пророчества не се сбъдват“³, може да се твърди че несъобразяването с неговите представи за исторически обусловената смяна на капиталистическото общество е главната причина за катастрофата на експеримента, започнал в Съветска Русия.

Ленин също е наясно с това, че в Русия революцията не е исторически назряла, но той ревизира марксизма с обосноваването на тезата, че трябва да се използва ситуацията, за да се разруши най-слабото звено на световната капиталистическа система и първо трябва да се решат политически задачи по завземане на властта.⁴ Осъществяването на социализма в една страна, която не е била най-развитата в световната икономическа система имаше своя отпечатък върху следващото развитие.

Водачът на руската революция определено разбира, че реставрацията на капитализма е напълно възможна при тези обстоятелства и многократно предупреждава за това. „Преходът от капитализма към комунизма е цяла историческа епоха – пише той в „Пролетарската революция и ренегатът Кауцки – Докато тя не е завършила, у експлоататорите неизбежно остава надежда за реставрация, а тази надежда се превръща в

2 Лозев, К., 2018, За Маркс и марксизма през погледа на Карл Попър, NotaBene – електронно списание за философски и политически науки, бр. 40.

3 Попър, К., 1995, Отвореното общество и неговите врагове. Апогеят на пророчеството, Том II, прев. К. Лозев, Фондация „Отворено общество-София“ и „Златорог“, с. 95.

4 Ленин, В.И., О закономерностях возникновения и развития социализма и коммунизма, М., Госполитиздат, 1960, с. 143-144.

опити за реставрация“.⁵ Всичко това определено свидетелства за съзнание за проблематичния характер на реализираната от него ревизия на марксизма и за възможността изграждането на социализма да бъде прекъснато чрез политически действия.

Това се проектира и върху страните от Източна Европа, които се оказаха освободени от Червената армия в годините на Втората Световна война и в резултат на подялбата на света между суперсилите в Ялта попаднаха в съветската сфера на влияние. Изграждането на социализма се реализираше предимно с политически средства, без да са назрели необходимите икономически и социални условия за това. От страните в Източна Европа само Чехословакия имаше добра промишлена база и развитие, но разорени от войната. Повече от останалите страни бяха бедни, с разпокъсано земеделие и дребно производство, с безработица и огромни социални противоречия. Затова и социализмът в тях имаше специфично лице като решаваше и задачи на ранния капитализъм като индустриализацията, преходът от селата към градовете. Приобщаването им към изграждането на социализма им даде огромен шанс за бързо „догонващо развитие“ като това намери израз в скок в показателите за икономическо и „човешко“ развитие. Естествено е, че след политическата промяна от 1989 г. те бързо се върнаха към своите стари позиции.

В провала на социалистическия експеримент от ХХ век се потвърдиха почти всички значими предсказания на Карл Маркс. Вече отбелязахме необходимостта от назряване на икономическите и социални условия за отхвърляне на капиталистическата организация. Заедно с това можем да смятаме и за трагично потвърдено предимството на материалните условия и необходимостта от високо развитие на производителните сили.

След Втората Световна война социалистическият лагер бе поставен в условията на икономическа изолация и ожесточена надпревара във въоръжаването. Инициативата за нея бе подета от САЩ и техните съюзници, които имаха интерес да разрушат СССР и системата на социализма, която със своите социални придобивки подкопаваше всевластието на капитала на Запад.

⁵ Ленин, В.И., Пролетарская революция и ренегат Каутский – В: Ленин, В.И., Полное собрание сочинений Том 37, с.264/uaio.ru/vil/vilall.htm

Конфликтните точки по целия свят в сблъсъка между двата лагера непрекъснато се умножаваха – Куба, Северна Корея, Виентнам, страните от Африка, тръгнаха по самостоятелен път на развитие. В света действаше един безотказен механизъм за разрешаване на регионалните конфликти – намесата на САЩ водеше до намеса на СССР и автоматически неумолимата логика на баланса на силите елиминираше ескалацията на конфликта. Отхвърлянето на колониалния гнет удари Запада по неговите икономически интереси, но същевременно подкрепата за антиколониалните и просоциалистически движения, реализирана от СССР, България и останалите страни от Варшавския договор ги изтощаваше икономически. „Идеологическата диверсия“ на Запада изостри отношенията на управляващите партии с интелигенцията и доведе до политически сътресения.

Надпреварата във въоръжаването прерасна и в надпревара за овладяване на космическото пространство. Тя изискваше инвестиции във висша наука. Дори България стана космическа страна и изпрати космонавти.

Икономиката на социалистическите страни не беше подготвена за подобен тип изпитание и това я доведе до кризисни явления и разпад. Те бяха приспособени да работят в система, в която на всяка страна бе отделено да развива преимуществено определен отрасъл. Заслуга на тогавашното ръководство на България бе, че освен за селското стопанство, където страната ни имаше водещи позиции в производството на редица основни плодове и зеленчуци, се пребори и за значима роля в производството на компютри и развитие на електрониката. Това се отнася и за производството на ядрена енергия – една наистина високо-технологична индустрия.

2. ЗАВЛАДЯВАНЕ ЧРЕЗ СИЛА ИЛИ „КУПУВАНЕ“ НА ЕЛИТА

Има едно голямо несъответствие в днешните митове за социализма и „борбата за демокрация“. То се прокрадва с оплакването на жертвите на „комунизма“ и перченето на остатъците от някогашните дисиденти с техните заслуги

против режима. Ако режимите в Източния „блок“ бяха толкова страшни, защо паднаха толкова бързо? Някъде това стана практически без обществени протести и никакви стълкновения – например Чехословакия и 10 ноември в България. Другаде се наложи смяната по пътя на политическите конфликти като в Полша.

Западът реализира два основни сценария в ликвидирането на своя основен съперник. Първият бе румънският и той беше необходим, за да се използва за сплашване на всички останали политически фактори в страните от Източна Европа. Обявеният за „диктатор“ Николае Чаушеску бе свален с преврат с жестокости в латиноамерикански стил като хиляди хора платиха с живота си амбициите за установяване на „нов световен ред“. Той изключваше възможността за съпротива чрез намаляване на „капана на дълговете“ с помощта на икономически ограничения. Румъния се опита да се освободи от скроения от чуждите банкови консорциуми капан, но те платиха екзекуцията на нейния самостоятелен лидер. Разиграха се за първи път и други модели като убиване от снайперисти на невинни хора, за да се хвърли вината върху режима. Декември 1989 г. в Румъния бе повторен през 2014 г. в Киев.

Вторият сценарий бе плод на опита от завладяването на индианските земи – чрез купуване на вождовете. В „Манифеста на комунистическата партия“ е записано, че капитализмът навсякъде създава „свят по свой образ и подобие“ като заставя държавите да приемат капиталистическия начин на производство, защото в противен случай са обречени на загиване, а елитите им да „станат буржоа“.⁶ Навсякъде в завоюваните страни той се опира на обвързан с него компрадорски слой, който получава правото да упражнява властта и да участва в разпределението на ресурсите от името на елита на най-богатите и силни страни. В страните от Източна Европа се оформиха няколко категории хора, които станаха основа на новия елит. На първо място, това бяха наследниците на партийната номенклатура и служителите на репресивния апарат, които бяха използвали зачатъците на разпад на системата, за да натрупат лични богатства и се нуждаеха

6 Маркс, К., Фр. Енгелс, 2013, Манифест на комунистическата партия, прев. Д. Денков, Projectoria, с. 17.

от свобода за тяхното ползване. Към тях се присъединиха и представители на отхвърлените от предишната държава класи, включително и елементи на криминалния контингент. Създаде се хранителна среда за поддържането на специфичен слой хора, „олигарси“, които се ползват от своите близки връзки с властта, за да трупа богатства и съответно да си плащат за подкрепата.

Това обаче нямаше как да се окаже достатъчно без включване на огромни ресурси за приобщаване на цели слоеве от интелигенцията, държавните служители, ангажиране на младежта с един свят от фалшиви ценности. Основно средство се оказаха финансираните отвън неправителствени организации, които щедро преразпределяха средства за медийна и политическа пропаганда, за изграждането на нов символен свят, съответен на желания „образ“ на промените. Сред търсените цели бе и отслабването на властта и разпада на основните държавни функции. Известно е, че силната държава няма как да допусне нейното разграбване. Създаде се „митът“ за държавата като „лош стопанин“, който трябваше идеологически да оправдае целия процес.

Допълнителна благоприятна предпоставка за завладяването бе обстоятелството, че икономическият срив на Източна Европа прогони голяма част от нейното най-активно население на Запад в търсенето на по-добър живот. Така към икономическата криза и политическата безпътица се прибави и демографска катастрофа.

В тази статия използвахме едно разбиране за марксисткото учение за революцията, за да обясним преходът от социализъм към капитализъм в страните от Източна Европа. Но освен обяснение, марксизмът винаги е давал и средства за критическо осмисляне и промяна на несправедливото общество. В неговата оптика можем да отчетем, че и днес в света се води класова борба като протестите на експлоатираните все повече се засилват, независимо от промяната на формите на упражняване на икономическа и политическа власт. Тази борба се проектира и в конфронтацията на Запада с националните държави в бедните региони, които се разглеждат само като пазари и източник на натурални ресурси. Международното право бе потъпкано в

геополитическата конфронтация и интервенциите на Запада за завоюване на страни със залежи на енергия. Днес не само Европа, целият свят се тресе от социални протести, изграждат се глобални движения за социална съпротива, обхванати от вярата, че е възможен и по-справедлив свят. По думите на И. Уолърстейн антиглобалистският Световен социален форум „заявява, че друг свят е възможен – трябва да се каже, че целта е социализъм“.⁷ Във всичко това отново виждаме непреходната сила на Марксовите идеи.

Библиография

Eagleton T., 2011, Why Marx was Right, 2011, New Haven& London: Yale University Press.

Ленин В.И., О закономерностях возникновения и развития социализма и коммунизма, М., Госполитиздат, 1960.

Ленин В.И., Полное собрание сочинений/uaio.ru/vil/vilall.htm.

Лозев К., 2018, За Маркс и марксизма през погледа на Карл Попър, NotaVene – електронно списание за философски и политически науки, Бр. 40.

Маркс К., Фр. Енгелс, 2013, Манифест на комунистическата партия, прев. Д. Денков, Projectoria.

Попър К., 1995, Отвореното общество и неговите врагове. Апогеят на пророчеството, Том II, прев. К. Лозев, Фондация „Отворено общество-София“ и „Златорог“.

Уолърстейн И., 2011, Дилемите на отвореното пространство: бъдещето на Световния социален форум – В: сп. „Понеделник“, бр. 7-8, София, с.6-17л.⁸

7 Уолърстейн, И., 2011, Дилемите на отвореното пространство: бъдещето на Световния социален форум – В: сп. „Понеделник“, бр. 7-8, с.14, с. 6-17.

8 Овај рад је примљен 1. јуна 2019. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 5. јула 2019. године.